

CONTRIBUȚIA SOȚILOR EUGENIA ȘI VASILE NEAMȚU
LA STUDIAREA GENEZEI ORAȘULUI ȘI A CURȚILOR DOMNEȘTI
DIN MOLDOVA MEDIEVALĂ

VIOREL IRIMIA*

În articolul omagial dedicat profesorului Vasile Neamțu (1922-2005) la a 80-a aniversare, Stela Cheptea făcea următoarele observații: „De-a lungul vieții, Vasile Neamțu a slujit Istoria cu cea mai adâncă dăruire, nu numai ca dascăl care a creat dascăli, ci ca un cercetător care a trudit pe tărâmul atât de nesigur al descifrării evului mediu românesc. Chiar dacă au trecut anii, chiar dacă e mai singur, căci nu s-a vindecat niciodată după pierderea soției, Eugenia Neamțu (1930-1980) care i-a fost cel mai bun prieten și colaborator, profesorul continua să muncească, nu la proiecte de anvergură, sănătatea nu-i mai permitea, ci la contribuții care vin să întregască ansamblul operei sale cu detaliile necesare pe care, la timpul potrivit, nu existau încă informațiile trebuincioase.

[...] La a 80-a aniversare putem spune că Profesorul în scrierile sale istorice a reușit să înmănuncheze, cele patru elemente cerute de N. Iorga unui astfel de demers: material, critică, organizare și stil. Toate au determinat soliditatea, adevărul și frumusețea operei istorice create de Vasile Neamțu¹.

Soții Eugenia și Vasile Neamțu, trecuți în eternitate în împrejurări și timpuri total diferite, sunt doi reputați medieviști ieșeni.

Eugenia Neamțu a fost Cercetător principal la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași și membră a Societății de Științe istorice din România. Ca arheolog al evului mediu românesc a participat la cercetările efectuate la Suceava, zona lacului de acumulare Bicaz, Iași și la curțile domnești de la Vaslui, Iași, Huși, Piatra Neamț.

Vasile Neamțu a fost profesor universitar la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Al. I. Cuza”, Iași, unde a susținut seminarul și cursul de istorie medie a României, precum și alte cursuri opționale a căror tematică este dedicată culturii și civilizației medievale românești.

Cercetător medievist, Vasile Neamțu a abordat o tematică largă privind aspecte ce țin mai mult de economia evului mediu românesc (tehnici și tehnologii agrare, meșteșuguri și comerț), dar mai ales alături de soția sa și alți colaboratori (în special Stelea Cheptea) a investigat istoric și arheologic geneza orașului medieval

* Colegiul Național „Dinicu Golescu”, Câmpulung.

¹ Stela Cheptea, *Europa*, XXI, vol. XI-XII, 2002-2003, p. 5-6.

moldovenesc, având ca „laborator de studiu”, orașul Baia (Civitas Moldaviensis)².

Preocupările lor privind geneza orașului medieval românesc era în mare parte inedită. În anii 1950-1960 puține studii arheologice erau dedicate orașelor și curților domnești. De exemplu, cercetarea arheologică a orașului medieval Iași a debutat în anul 1950³.

De pildă, în 1964, Eugenia Neamțu alături de un alt eminent arheolog ieșean Alexandru Andronic a valorificat rezultatele de ansamblu al investigațiilor arheologice efectuate în anii 1956-1960 în orașul Iași.

Aceste cercetări au demonstrat că la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului următor aria nucleului inițial al orașului s-a extins și pe versantul vestic al terasei inferioare a Bahluiului, iar descoperirea în vara anului 1958 pe locul vechii curți domnești a unui zid de piatră, a cărui temelie sparge o serie de straturi cu depuneri arheologice, confirmă ipoteza că o bună parte din Curtea domnească se află sub temelia actualului Palat al Culturii din Iași⁴.

Eugenia Neamțu a participat în anii 1960-1970 la cercetările arheologice vizând așezarea feudală de la Piatra Neamț (Piatra lui Crăciun) precum și la curtea domnească din acest oraș, atribuită lui Ștefan cel Mare.

Studiul efectuat împreună cu alți cercetători de la Muzeul din Piatra Neamț a permis fixarea limitei inferioare a datării primului nivel al așezării până la începutul secolului al XIV⁵.

Cu privire la Curtea domnească de aici datată documentar la 20 aprilie 1491⁶, Eugenia Neamțu făcea următoarele constatări: „Cercetările arheologice au demonstrat că este vorba de o construcție durabilă, din piatră legată cu mortar, cu subsoluri boltite și spațioase, înconjurată cu un zid de piatră puternic [...] nu avem nici o descriere a curții domnești din Piatra Neamț. Lipsa acestei descrieri este suplinită în parte de unele materiale arheologice descoperite cu ocazia cercetărilor. Astfel, se poate dovedi că, întocmai ca și la alte curți domnești s-au folosit și aici cahle și plăci decorative pentru înfrumusețarea interioarelor.

[...] Caracteristic este faptul că plăcile decorative și cahlele smălțuite se întâlnesc aici destul de sporadic. Aceasta ar putea să arate că curtea de la Piatra Neamț a putut fi mai puțin luxoasă ca acele de la Suceava, Hârlău și Iași.

Mai izolată, ea a stat desigur mai puțin în atenția domnilor moldoveni a căror prezentă aici trebuie să fi fost destul de rară, de vreme ce documentele ce ni s-au păstrat nici nu o atestă⁷.

În anii 1966-1968, Eugenia Neamțu alături de Stelea Cheptea au cercetat arheologic complexul medieval situat în apropierea Curții Domnești din Iași, alcătuit

² O prezentare completă a scrierilor profesorului Vasile Neamțu este realizată de Stela Cheptea în articolul omagial dedicat acestuia la a 75-a aniversare în Europa, XXI, vol. VII-VIII, 1998, p. 255-259.

³ Eugenia Neamțu, Stela Cheptea, *Cercetările arheologice de la „Casa Dosoftei” din Iași (1966-1968)*, în *Materiale și Cercetări arheologice*, vol. X, București, Ed. Academiei (1973) p. 281-287.

⁴ Al. Andronic, Eugenia Neamțu, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași, în anii 1956-1960*, în „Arheologia Moldovei”, vol. II-III, Ed. Academiei, Filiala Iași, 1964, p. 409-428.

⁵ Eugenia Neamțu, *Date istorice și arheologice cu privire la Curtea Domnească din Piatra Neamț*, în „Memoria Antiquitatis”, Muzeul de arheologie - Piatra Neamț, 1969, p. 230.

⁶ D.R.H., A, Moldova, vol. III, 1980, p. 185-186.

⁷ Eugenia Neamțu, *op. cit.*, p. 238-239.

din biserica Sf. Nicolae Domnesc și „Casa Dosoftei”⁸.

Pentru aceste cercetări au fost lămurite aspecte esențiale privind datarea celor două monumente de artă feudală moldovenească.

Astfel, pentru Biserica Sf. Nicolae Domnesc au fost deosebite două faze constructive pentru zidul de incintă: o fază mai veche (fundația propriu-zisă) datată în secolul al XV-lea și-o alta mai nouă atribuită secolului al XVII-lea.

Cu privire la „Casa Dosoftei”, au fost respinse mai multe ipoteze privind vechimea construcției, făcându-se constatări precise: „Casa Dosoftei” din Iași așa cum o arată observațiile arheologice deosebit de clare a fost construită la o dată greu de precizat, dar în orice caz posterioară anului 1677, când potrivit Cronicilor și Hrisovului lui Antonie Ruset, s-a terminat zidul de incintă [de la Biserica Sf. Nicolae Domnesc] la care se adosează”⁹.

Prin aceste cercetări s-au putut stabili toate etapele de construcție și refacere a acestui important monument de artă medievală românească, una din multele „mândrii” ale Iașului.

Studiul genezei orașului medieval românesc a fost preocuparea de căpătâi a soților Eugenia și Vasile Neamțu.

Participând din 1967 la săpăturile arheologice de la Baia, mai întâi sub conducerea arheologului Al. Andronic, iar din 1970 în calitate de responsabilă a colectivului de cercetare, Eugenia Neamțu a realizat din studiul procesului de urbanizare a acestui oraș domeniul de căpătâi al activității sale până la trecerea sa în eternitate (1980).

În aceste cercetări a avut-o colaboratoare și pe Stela Cheptea, iar din 1970 lor li s-a alăturat și profesorul Vasile Neamțu ce reprezenta Facultatea de Istorie a Universității ieșene.

Avându-se în vedere multiple controverse privind geneza orașului, sigiliul său, rolul elementelor germanice în evoluția așezării, dimensiunea activităților economice practicate aici și nu în ultimă instanță rolul pe care Baia la jucat în istoria Moldovei ca centrul politic și cultural, dar și loc al confruntărilor militare, cercetarea arheologică era absolut necesară pentru elucidarea multora dintre ipotezele avansate.

Rezultatele acestor investigații, prin concluziile emise, au fost publicate în două studii preliminare¹⁰, precum și în ampla monografie arheologică dedicată Băii, publicată în două volume succesive, distinsă de Academia Română cu premiul Nicolae Bălcescu¹¹. În ultimii ani de muncă profesorul Vasile Neamțu a tipărit sinteza *Istoria orașului medieval Baia (Civitas Moldaviensis)*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1997.

Colectivul de cercetări de la Baia și-a propus să răspundă la câteva întrebări fundamentale privind geneza și urbanizarea Băii în particular și de aici prin comparație

⁸ Eugenia Neamțu, Stela Cheptea, *op. cit.*, p. 281.

⁹ *Ibidem*, p. 286.

¹⁰ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *Începuturile Orașului Baia în lumina datelor arheologice*, „Analele științifice ale Universității” Al. I. Cuza, Iași, tom. XIX, Secțiunea II, fasc. 2, 1973; Idem, *Contribuții la problema urbanizării așezării de la Baia, în secolul al XIV-lea în* „Anuarul Institutului de Istorie și arheologie a A. D. Xenopol”, XVI, Iași 1971, Ed. Academiei.

¹¹ Idem *Orașul Medieval Baia în secolele XIV-XVII*, vol. I, *Cercetări arheologice din anii 1967-1976*, Iași, Ed. Junimea, 1980, vol. II, *Cercetări arheologice din anii 1977-1980, 1980*.

modul în care s-au constituit și evoluat așezările urbane în spațiul est Carpat: De când datează cele mai vechi urme de locuire umane la Baia; Ce vechime poate să aibă celebrul sigiliul al Băii, cel cu legenda: *Sigilium Capitalis Civitatis Moldaviae Terre Moldaviensis*?; De când datează cele mai vechi urme de locuire a alogenilor sași la Baia, și ce rol au avut aceștia la urbanizarea și evoluția orașului?; Care au fost „traseul” pe care se înscrie procesul urbanizării localității Baia?; Cât de diverse și ample au fost activitățile economice de tip urban practicate la Baia?

La fiecare din aceste întrebări fundamentale răspunsurile au fost de fiecare dată date cu argumente sigure, fundamentate științific, echilibrate, evitând ambiguitatea.

Cu îndrăzneală, dar pe baza unei solide argumentații, sunt formulate uneori și ipoteze de lucru ce pot constitui teme pentru viitoarele cercetări.

Nu lipsesc de asemenea considerațiile de ordin metodologic, ce pot oferi un cadru riguros și pertinent de cercetare pentru situațiile similare raportate la geneza și a altor orașe din spațiul românesc.

Dacă sigiliul orașului a cărui datare a determinat ample controverse¹², menționează numele de *Moldaviae*, denumirea de Baia apare cu acest nume în mod sigur în fragmentul cu orașele moldovenești din lista orașelor cuprinse în cele mai vechi cronici rusești alcătuită între anii 1388-1391¹³.

Săpăturile arheologice desfășurate la Baia au demonstrat că nu poate fi vorba de o locuire umană aici în secolul XII-XIII, ipoteză susținută în istoriografia mai veche de autori străini sau români¹⁴, care au susținut că acest centru urban este o creație a sașilor coborâți din Transilvania, mai exact de la Rodna.

Cercetările din anii 1967-1976 au demonstrat că cele mai vechi urme „de cultură materială feudală - care pot fi datate la sfârșitul secolului al XIII-lea sau începutul celui următor și se continuă apoi neîntrerupt - aparțin populației românești”¹⁵.

Chiar înaintea publicării primului volum al monografiei Baia, în comunicarea prezentată în cadrul dezbaterii științifice cu tema *Arheologia așezărilor rurale din secolul XII-XIV de pe teritoriul României* (București, 7-8 aprilie 1979) organizată de Academia Română s-a putut confirma convingător „[...] considerăm necesar să adăugăm că în așezarea la care ne referim (Baia) nu a apărut încă nici un material susceptibil să demonstreze existența unor elemente de colonizare germană înainte de a doua jumătate a secolului al XIV-lea”¹⁶. În considerațiile finale ale primului volum din monografia Băii, profesorul Vasile Neamțu menționează și argumentează această concluzie: „Ni se pare importantă constatarea că în stratul de cultură aparținând primei

¹² *Ibidem*, vol. I, p. 10 unde sunt prezentate sintetic toate opiniile privind datarea sigiliului, profesorul Vasile Neamțu consideră că sigiliul Băii, scris în limba latină nu poate fi mai vechi de jumătatea secolului al XIV-lea.

¹³ Al. Andronic, *Orașe moldovenești în secolul XIV în lumina celor mai vechi izvoare rusești*, în „Romanoslavica”, XI, București, 1965, p. 209; profesorul Cihodaru a datat această cronică pentru anii 1389-1392 (C. Cihodaru, *Începuturile vieții orășenești în Iași*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, serie nouă.

¹⁴ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stelea Cheptea, *op.cit.*, vol. I, p. 9 unde sunt inventariate toate opiniile cercetătorilor străini și români care s-au referit la acest aspect.

¹⁵ *Ibidem*, p. 151.

¹⁶ Vasile Neamțu, Eugenia Neamțu, Stelea Cheptea, *Contribuții la problema așezării de la Baia în secolul al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și arheologie A. D. Xenopol”, XVI, Iași 1979, p. 297.

jumătăți a secolului al XIV-lea au apărut urme de cărbune și zgură de fier care au fost puse în legătură cu practicarea mineritului. Apariția acestei îndeletniciri într-o așezare care după toate probabilitățile, a jucat rolul de târg și de reședință voievodală ne determină să considerăm că se produceau acumulări a căror importanță nu o putem în nici un caz ignora. [...] Idei potrivit cărora inițiativă în domeniul mineritului la Baia aparține sașilor de la Rodna (susținută de autori precum C. Auner, N. Iorga, R. Manolescu) i se opune atât faptul că așezarea de care se ocupă a primit ca centru minier - un nume diferit de acela de unde s-a presupus că au venit specialiștii, cât și mai ales, împrejurarea că în stratul de cultură aparținând primei jumătăți al celui de-al XIV-lea veac nu a apărut până în prezent urme susceptibile de a fi puse în legătură cu asemenea elemente alogene. Dacă ar fi fost inițiatorii exploatărilor miniere la Baia - sașii, atunci această localitate ar fi trebuit să primească numele de Rodna (așa cum numeroase așezări rurale din Moldova poartă numele satelor ardeleni de baștină)¹⁷.

De astfel, primele mențiuni documentare sigure referitoare la prezența coloniștilor germani la Baia nu sunt anterioare celui de-al 9-lea deceniu al secolului XIV¹⁸.

Profesorul Vasile Neamțu avansează ipoteza după care prezența coloniștilor sași la Baia a fost determinată prin „descălecatul voievodului maramureșean Dragoș în Moldova în calitate de vasal al regelui Ungariei, Ludovic I de Anjou: Asemenea «oaspeți» au putut veni însă și mai târziu în grupuri mai mici sau mai mari (și nu numai de peste munți, ci și din Polonia)”¹⁹. În strânsă legătură cu prezența alogenilor germani este pusă sub semnul întrebării „existența unor mănăstiri franciscane cu călugări germani: înainte de ultimele decenii ale secolului al XIV-lea”²⁰.

Anterior s-a susținut că pe baza știrilor referitoare la custodiile catolice și a câteva elemente de arhitectură bisericească transplantate la alte biserici, înființarea la Baia a unor lăcașuri de cult franciscane²¹.

Victor Spinei a demonstrat că datarea informațiilor scrise cu privire la aceste ctitorii franciscane s-a făcut în mod greșit²².

Venirea la Baia a coloniștilor sași a fost de natură să producă „anumite modificări în structura etnică a comunităților urbane, în sistemul ei de organizare și în sfera culturii materiale și spirituale”.

Contactele lor cu autohtonii, care rămân majoritari și după începutul secolului al XV-lea când se fixa la Baia reședința unui episcop catolic, sunt evidențiate de producția ceramică de mai bună calitate, și având un repertoriu mult mai bogat, „locuința târgoveților dezvoltată în elementele sale esențiale, pe fâgașul unor tradiții autohtone, dar prevăzută cu mijloace de încălzire mai evolute - cahlele sobelor fiind realizate după modele străine într-o tehnică specifică localnicilor”²³.

¹⁷ Idem, *Orașul medieval Baia în secolele XIV- XVII*, vol. I, Iași, Ed. Junimea, 1980, p. 152.

¹⁸ Se are în vedere prezența la Liov a unor negustori de origine germană, locuitori ai Băii, primul atestat documentar fiind Petrus Onclus de Moldavia, 1384.

¹⁹ Ibidem, p. 158.

²⁰ Ibidem, p. 158.

²¹ Rada Teodoru, *Vechile biserici de la Baia*, în „SCIA”, tom. 20, 1973, p. 233.

²² Victor Spinei, *Informațiile istorice despre populația românească de la est de Carpați în secolele X-XIV*, în

„Anuarul Institutului de Istorie și arheologie A. D. Xenopol”, XIV, 1977, p. 18.

²³ Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *op.cit.*, vol. I, p. 154.

Nu întâmplător tocmai acum după jumătatea secolului al XIV-lea și mai ales la sfârșitul acestui veac, se accentuează procesul desprinderii îndeletnicirilor meșteșugărești de cele agricole, moment ce evidențiază detașarea Băii din punct de vedere calitativ, de așezările rurale din zonă și înscrierea sa pe drumul urbanizării.

Colectivul de cercetare de la Baia a luat în calcule și alte mutații petrecute în acest oraș stimulative pentru acest proces: calitatea de târg dobândită anterior de așezare precum și faptul că localitatea în sine a fost reședință voievodală. Cu privire la acest aspect, concluziile sunt foarte tranșante. „Se știe că Baia care apare în unele izvoare drept o «capitală» a Moldovei, nu a jucat, totuși rolul de reședință voievodală decât scurtă vreme după venirea lui Dragoș la răsărit de Carpați, și ca urmare, progresele pe care le-a înregistrat în a doua jumătate a secolului XIV și în secolul următor (până în 1467) nu pot fi puse în legătură cu această situație de centru politico-administrativ”²⁴.

Producția meșteșugărească foarte bogată (mineritul, prelucrarea fierului, aramei, lemnului, pietrei, cornului, pieilor și blănilor, țesuturi și croitoria, meșteșuguri alimentare, olăritul) circulația monetară, elementele de cultură și artă medievală descoperite la Baia și descrise amănunțit în cele două volume ale monografiei, evidențiază „cât se poate de limpede că Baia nu mai poate fi definită ca un simplu centru de schimb și, de la o vreme, loc de popas și punct vamal pe drumul care lega Suceava de Bistrița, ci ca o așezare urbană în cadrul căreia se desfășura o activitate economică complexă a cărei importanță nu mai poate fi neglijată”²⁵.

Sunt avansate și unele sugestii metodologice privind studierea genezei orașului medieval românesc. Una dintre ele are în vedere legătura ce trebuie urmărită între procesul de urbanizare și realitățile rurale din jur. Această raportare implică o amănunțită cercetare arheologică a localităților rurale din jurul vechilor centre urbane.

De asemenea „amplasarea în spațiu a diferitelor așezări rurale și mai ales stabilirea densității și mărimii lor ar putea oferi unele sugestii interesante în soluționarea problemei începuturilor orașelor moldovenesti”²⁶.

Ca ipoteză de lucru ce pot fi verificate prin alte cercetări, autorii nu exclud ideea existenței unui cnezat sau voievodat pe Valea Moldovei - „poate chiar cu centrul situat într-o așezare din «chiuveta» de la Baia, și care la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul celui următor avea să constituie nucleul din care să evolueze statul Moldova”.

Concluzia finală ce se impune a fi reliefată în legătură cu preocuparea soților Eugenia și Vasile Neamțu este scrisă pe ultima pagină de text a volumului I din monografia Băii pe care o reproducem: „cercetările arheologice de la Baia au fost fără îndoială la îmbogățirea sensibilă a cunoștințelor noastre în dificila problemă a apariției și evoluției orașului medieval din Moldova. Au putut fi astfel supuse unui examen riguros și corectate sau respinse total unele teze cu o largă răspândire în țară și peste hotare. Evident, mai rămân multe lacune pe care cercetările de la Baia [...] coroborate cu cele efectuate în alte așezări vor trebui să le înlăture”²⁷.

²⁴ *Ibidem*, p. 154.

²⁵ *Ibidem*, p. 155.

²⁶ *Ibidem*, p. 151.

²⁷ *Ibidem*, p. 156.

THE CONTRIBUTION OF THE FAMILY EUGENIA AND
VASILE NEAMȚU TO THE STUDY OF THE GENESIS OF
THE TOWN AND THE LORDLY COURTS FROM
THE MEDIEVAL MOLDOVA

Abstract

The present work displays synthetically Eugenia and Vasile Neamtu couple's contributions to the study of mediaeval city of Baia as well as other royal residences in Moldavia.

Eugenia Neamțu (1930-1980) was a main researcher of the Institute of History and Archaeology in Iași (Institutul de istorie și arheologie din Iași) and a member of the Society of Historical Science in Romania (Societatea de științe istorice din România). As an archeologist of the Romanian Middle Age, she took part in the researches of cities such as Suceava, Iași, Vaslui, Husi where she studied particularly the royal residences.

Vasile Neamțu (1922-2005) was a professor at the Faculty of History, University "Al. I. Cuza" of Iași (Facultatea de Istorie, Universitatea "Al. I. Cuza", Iași).

Both researchers took part in the archeological study of the mediaeval city of Baia, a research materialized in publishing two monographic volumes (Eugenia Neamțu, Vasile Neamțu, Stela Cheptea, *The Medieval City of Baia from the 14th to the 17th century* (*Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII*), vol. I, *Archaeological Studies from 1967 to 1976* (*Cercetări arheologice din anii 1967-1976*), Iași, Ed. Junimea, 1980; vol. II *Archaeological Studies from 1977 to 1980* (*Cercetări arheologice din anii 1977-1980*), Iași, Ed. Junimea, 1980).

In 1997 Vasile Neamțu published a synthetic work *The History of the Mediaeval City of Baia (Civitas Moldaviensis) (Istoria orașului medieval Baia)*, Ed. Universității "Al. I. Cuza" Iași, 1997.

These studies demonstrate that the oldest vestiges of living in Baia date from the end of the 13th century and they were connected with the presence of the Romanian people. The Transylvanian Saxon colonists are archaeologically certified from the second half of the 14th century.

The city of Baia was an important handicraft center, and its foundation as a city was due to the upward development of the rural settlement founded there, on the Valley of the Moldavia.

Eugenia and Vasile Neamtu's work is valuable for the fact that their solutions as concerns Baia's genesis could be great references for other mediaeval cities, too.